

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-וילציג, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוני' בר-אילן

בלוג מס' 58: העלאה בדרגה (ב') – נבכי התהליך

לפני שבוע דנתי בסולם הדרגות האקדמי ומה משמעות כל דרגה עבור המרצה. הפעם אתאר את תהליך הקידום כשלעצמו, שהינו דומה (אך לא זהה) בכל דרגה ודרגה.

אפתח באזהרה: התהליך של קידום בארץ מהווה חומר מצוין לסיפור בנוסח שלום עליכם או אפרים קישון – מאחר שבמידה מסוימת הוא משול לעיר ח'לם האגדית. אשאיר לסוף את ההוכחה לאמירה קשה זו, אך יש לדעת מראש, שאין כאן המצאה פרי דמיוני הפרוע, אלא תהליך שנותן ביטוי לביורוקרטיה הישראלית במרעה. עם זאת, אבהיר כי לכל אוניברסיטה בארץ תהליך שונה במקצת. המתואר להלן הוא זה המתרחש בין כותלי בר-אילן. ייתכן שאצל אחרים המצב גרוע במקצת או טוב במקצת – אבל רק במקצת.

המועמד (עדיין, לרוב, גברים, אך, כמובן, כוונתי לשני המינים) מגיש בקשה לראש המחלקה על מנת שיתחיל תהליך העלאה בדרגה. במחלקות מסוימות רק הרמ"ח מחליט; באחרות יש מעין "מועצת מחלקה" (בכירי המחלקה) אשר דנה בתיק. השיקולים רבים: האם למחלקה יש "כסף" בבסיס התקציב (תקנים) להעלאה בדרגה; האם יש בתיק המועמד מספיק פרסומים שפיטים (ראו בהמשך); האם הוא תורם למחלקה בדרכים אחרות (ממלא תפקידים מחלקתיים); האם בתיק יש מספיק מרכיבים אחרים, כגון זכייה במלגת מחקר בקרן תחרותית, הנחיית תלמידי מחקר, וכו'; ובמצב גרוע (אולם, לצערי, קיים בלא מעט מקומות), האם המועמד נמצא ב"מחנה הנכון" (פוליטי; מתודולוגי; מקצועי-תחומי) – או נחשב ל"טיפוס" מוזר/סוציומט/מרושע במיוחד. עמית מאוניברסיטה אחרת סיפר לי שכראש מחלקה לא היה מעז לצאת ממשדרו לפרוזדור המחלקה ללא שכפ"ץ וקסדה...

אם המחלקה מאשרת, התיק עובר לדיקן הפקולטה אשר חייב להשתכנע שהוא "חזק" דיו. ה"השתכנעות" הזו אינה רק פרי הערכתו האישית של טיב עבודת המועמד (שהרי הדיקן אינו יכול להיות בקי בתחומי מחקר מגוונים במחלקות השונות שתחת חסותו) אלא – ואולי בעיקר – הערכתו באשר לסיכויים שוועדת המינויים (ראו בהמשך) תאשר את העניין. אם כן, אזי מתחיל התהליך ה"פְּרִלְמִינָרִי" (מקדים): פנייה לשלושה (פחות או יותר) ממליצים מתחום המועמד הנמצאים בחו"ל/או בארץ; ככל שהדרגה המיוחלת גבוהה יותר, כך כובד המשקל עובר לממליצים מחו"ל. אולם לא סתם ממליץ כלשהו: בבר-אילן, למשל, נהוג לבדוק ברשימה "בלתי-פורמלית" האם הממליץ המיועד עובד במוסד מִבֵּין 500 המובילים בעולם (או ברשימה חלופית של 200 המובילים בארה"ב). כדי להבין את הבעייתיות של רשימות כאלו, יש לדעת שני דברים. ראשית, קיימות לא מעט אוניברסיטאות בעולם אשר איכות המחלקות בתוכן מאד שונה – מחלקה אחת יכולה להיות מעולה והשנייה בינונית; שנית, במיוחד בארה"ב (אך לא רק), מחלקה/אוניברסיטה "נחותה" אשר מעוניינת "לעלות כיתה" מושכת חוקר בעל שם בינלאומי בכסף רב (משכורת עתק) כדי שיגבש מסביבו מחלקה ראויה. לכן, פנייה לאדם כזה כממליץ תהווה בעיה כי האיש אינו עובד במוסד מוביל (על פי הרשימה), על אף שייתכן שהוא כוכב עליון בתחומו.

ואם כבר ברשימות עסקינן, אז גם איכות המחקרים נשפטת על סמך רשימת "דירוג כתבי-העת": א+, א, ב, ג. ככל שישנם יותר מהראשונים ופחות מהאחרונים, כך נראה התיק טוב

יותר. אלא מה: רשימה זו מפותחת על ידי כל מחלקה ושיטת הדירוג שונה בתכלית בין מחלקה למחלקה (ממש בימים אלה הפקולטה שלי וגם האוניברסיטה הקימו ועדות ל"תקנון" הרשימות – דבר כמעט בלתי אפשרי בהתחשב בקריטריונים שונים במקצועות שונים). כלומר, העגלה נרתמת לפני הסוס: מרצים בודקים קודם את הרשימה הרשמית ולאור זאת מחליטים באיזו שיטת מחקר לבחור, באיזה סגנון לכתוב ולכן לשלוח אותו...

בחזרה לדיקן. כשיחזרו שלושה מכתבי המלצה – ובהנחה שכולם חיוביים (גם זה נתון ל"פרשנות": האם החיוב היה פושר או מתלהב; האם הממליץ ממש מגלה הבנת החומר או רק יצא ידי חובתו), אז פונה הדיקן לוועדת המינויים של האוניברסיטה – גוף כלל אוניברסיטאי המורכב מתריסר פרופסורים מן המניין של כל הפקולטות עם רקטור האוניברסיטה כיו"ר הוועדה. כלומר, גם אנשי מדעים מדויקים מחליטים על גורלו של מועמד ממדעי הרוח (תרתי דסתרי: "מדעי הרוח" – תחשבו על זה) וההפך. כאן בודקים את המרכיבים הנוספים מעבר למחקרים, אולם עדיין מספר הפריטים ואיכותם מהווה כ-90% מהמשקל שלהם.

כאן המקום להעיר דבר אשר קשור לפוסט הקודם שלי (מס. 57): אם בכל תהליך של העלאה בדרגה על המועמד / ראש מחלקה למצוא כשמונה שמות של ממליצים (אם כי הגורם הקובע סופית למי יפנו הינו הדיקן או הוועדה המקצועית כמפורט להלן) – ועל פי התקנון אי אפשר לחזור לאותו ממליץ במשך כל הקריירה של מרצה נתון – הרי כל מרצה יצטרך למצוא במשך הקריירה שלו כשלושים מומחים מוכרים העובדים במוסדות מובילים! זהו לא רק מספר בלתי סביר בעליל, אלא שבתחומי מחקר מסוימים הוא גם בלתי אפשרי כי אין בכל העולם מספיק מומחים כאלה, ובוודאי לא מספיק שמכירים אותו אישית (הרבה מומחים עסוקים מאד ואינם מוכנים לכתוב מכתב עבור איש שאין להם קשר איתו). יתרה מזאת, הממליץ אינו יכול להיות אדם שכתב אי פעם מאמר או ספר עם המועמד, לא המנחה לדוקטורט ולגבי אנשים שבילה איתם המועמד שבתון וכו' קיימים חששות כבדים ה"פוסלים" גם ממליצים אלה. בנוסף, יש לקחת בחשבון שממליץ חייב להיות דרגה מעל הדרגה הנוכחית של המועמד, כלומר ככל שעולים בסולם, מספר הממליצים הולך וקטן. בניית אסטרטגיה של רשימת ממליצים לקריירה (אל מי לפנות כשאני בתהליך זוט, אל מי כשאנוכי בתהליכים בכירים יותר – ואיזה שופט פוטנציאלי עלול למות לפני שהמועמד יגיע לתהליך בו יוכל לנצל את הממליץ) זה אולי הדבר הכי מסובך שאיש אקדמיה נאלץ לעשות בכל הקריירה שלו, אם הוא בכלל מודע לכל התהליך (ויש לא מעט אנשים, ששורות אלו יכו בהם כרעם ביום בהיר).

באשר לוועדת המינויים. אם תאשר הוועדה את המועמדות (בבר-אילן יש צורך לרוב של שני-שליש חברי הוועדה) היא תקים ועדה מקצועית אשר מורכבת משני חברי המחלקה של המועמד, אחד מהפקולטה שלו, אדם נוסף מחוץ לפקולטה ואחרון מחוץ לאוניברסיטה (בתחום שלו). אך לפני שהתיק מגיע לוועדה זו, יש גוף שנקרא ועדה פְּרִיטְטִית, אשר בוחנת האם יש לאוניברסיטה או למחלקה כסף להעלאה בדרגה והאם אינו קיים עוד "פגם" במועמדותו. מאידך גיסא, אם ועדת מינויים מצביעה נגד ההעלאה בדרגה, תם התהליך והמועמד חייב לחכות לפחות שנה אחת שלמה בטרם יתחיל התהליך מחדש.

הוועדה המקצועית מחליטה על עוד כארבעה-חמישה שמות של ממליצים בארץ ובחו"ל, בתקווה שיתקבלו שלושה מכתבים (הרי קיימים לא מעט פרופסורים בחו"ל ובארץ שהינם "עסוקים מדי", בשבתונים, אינם מעוניינים, "אינם מכירים את התחום" וכו'). בקביעת השמות של הממליצים קיים "ריקוד סמוי", כשבד"כ יו"ר הוועדה מתייעץ לפני כן עם ראש המחלקה לגבי שמות פוטנציאליים, והרמ"ח לעתים מתייעץ עם המועמד עצמו. כמובן, בכל שלב רשאי הגוף הספציפי לא לקבל שם זה או אחר – ואף להציע שמות חלופיים. מן הסתם, אין לנציג הפקולטה או של פקולטה אחרת שמות להציע (זה אינו בתחומם המקצועי), כך שמות הממליצים מסתמכים על שני חברי המחלקה והמומחה מחוץ לאוניברסיטה בוועדה המקצועית. המכתבים נשלחים (כל חבילה עם כמה מאמרים וגם ספר, אם יש) וחברי הוועדה חוזרים הביתה ומחכים...

אחרי כמה שבועות (די נדיר) או חודשים – תלוי חלקית במידת "הנודניקיות" של מרכז/ת הוועדה – מתכנסת הוועדה מחדש לקרוא ("בְּנֵרוֹת", בין השורות וכו') את המכתבים שהתקבלו, לדון בינם לבין עצמם – הכל מוקלט לפרוטוקול – ואז להצביע. הצבעה זו יחד עם פרוטוקול הישיבה עוברים לוועדת המינויים לדיון שני ומכריע.

לא כל החלטה של ועדה מקצועית – אפילו אם התקבלה פה אחד – מתקבלת בוועדת המינויים, שהרי היא גם קוראת את המכתבים ומתרשמת מרצינות הדיון בוועדה המקצועית. כבר הין דברים מעולם, שהמלצה חמה של ועדה מקצועית לא התקבלה על ידי ועדת המינויים (לא שמעתי על מקרה הפוך ואני בספק שזה קרה אי פעם בארץ: ועדה מקצועית ממליצה בשלילה וועדת המינויים דווקא מאשרת את ההעלאת). אולם, בהנחה שהדיון היה רציני (גם חברי הוועדה המקצועית חייבים לקרוא לפחות חלק מהתפוקה של המועמד) ורשימת שמות הממליצים לא נתפסת כ"מכורה מראש", האישור אכן יגיע.

ואיפה המועמד במשך כל התהליך הזה? יושב במחלקה ואמור להמשיך לעבוד בלי לדעת בכלל מה קורה עם תיקו. כמובן, זהו מצב קשה, לא נעים ואף אכזרי (מבחינה אנושית, שהרי בממוצע כל התהליך נמשך 12-18 חודשים) ולכן רובם עושים מאמצים לקבל מידע ו/או להדליף מידע שהתקבל. לרוב, מידע שמודלף הוא בסגנון: "התיק הגיע לוועדה מקצועית" ולא מסוג "בישיבת ועדת המינויים פלוני השמיץ אותך", אם כי לעתים רחוקות גם זה קורה. נחמה פורתא: אם ההעלאת בדרגה אכן מאושרת בסוף, מקבל המועמד תשלום לפי הדרגה החדשה רטרואקטיבית ממועד הקמת הוועדה המקצועית (אם המועמד עדיין בחיים אחרי כל הלחץ...).

אם מי מכם טרם השתכנע שזהו תהליך קשה, ממושך ומבחינות רבות שגוי, אז אקנח אתכם בסיפור הבא. מרצה במחלקה שלי נמצאת בפוסט-דוקטורט באוניברסיטת קולומביה בניו יורק (אחת ממוסדות ה-Ivy League היוקרתית). היא התעניינה אצלי לגבי התחלת תהליך של העלאת בדרגה ושלחתי לה דוא"ל שפרש בפניה את התהליך כפי שהצגתי אותו כאן. היא הראתה את הדוא"ל לפרופסור בעל שם עולמי איתו היא עובדת בפוסט-דוק. תגובתו: "זו מתיחה, לא?" כשהתעקשה שאני לא נוהג לספר סיפורי סבתא, הוא הגיב: "אין מילה אחרת – הם ירדו מהפסים בארץ שלך." לא אאריך בדברים כאן על התהליך שלהם – ושוב, המח' למדעי המדינה בקולומביה מדורגת מספר אחד בעולם – אבל מספיק לציין שיש לו שניים וחצי שלבים בלבד וכל העסק אינו נמשך יותר מחצי שנה. אז אם רוצים להיות כמו אמריקה, מדוע לא מקדמים את המרצים כמו באמריקה?

wilzis@mail.biu.ac.il